

5. Колшанский Г. В. Некоторые вопросы семантики языка в гносеологическом аспекте / Г. В. Колшанский // Принципы и методы семантических исследований. – М. : Наука, 1976. – С. 5–81.
6. Кубрякова Е. С. Номинативный аспект речевой деятельности / Е. С. Кубрякова – М. : Наука, 1986. – 160 с.
7. Кубрякова Е. С. Особенности речевой деятельности и проблемы внутреннего лексикона // Кубряков Е. С. // Человеческий фактор в языке. Язык и картина мира / Е.С. Кубрякова. – М. : Наука, 1991. – С.141–172.
8. Пименова М.В. Методология концептуальных исследований / М.В. Пименова // Антология концептов / под. ред. В.Н.Карасика, И.А.Стернина. – М.: Гнозис, 2007. – С. 14–16.
9. Попова З. Д., Стернин И. А. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М. : АСТ: Восток-Запад, 2007. – 314 с
10. Попова З. Д., Стернин И. А. Семантико-когнитивный анализ языка / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж : Истоки, 2006. – 227 с.
11. Телия В. Н. Семантика связанных значений слов и их сочетаемости / В. Н. Телия // Аспекты семантических исследований [отв. ред. Н. Д. Арутюнова и А. А. Уфимцева] – М. : Наука, 1980. – С. 250 – 319.
12. Уфимцева А. А. Семантика слова / А. А. Уфимцева // Аспекты семантических исследований. – М. : Наука, 1980. – С. 5–80.
13. Щур Г. С. Теории поля в лингвистике / Г. С. Щур. – Изд 2-е, испр. и доп. – М. : Изд-во ЛКИ, 2007. – 264 с.
14. Новый большой англо-русский словарь : В 3 т. / Под общ. ред. Ю. Д. Апресяна, Э. М. Медниковой. – М : Русский язык, 2003. – 2483 с.
15. American Heritage College Dictionary / 3d edition. – Boston, NY : Houghton Miffling Company, 2000. – 1630 p.
16. Chambers Twentieth Century Dictionary / Ed. by A.M. Macdonald. – Lnd. : W&R Chambers, 1973. – 1639 p.
17. English-Ukrainian Dictionary – Vinnytsa : Nova Knyha, 2006. – 1669 p.
18. Merriam Webster Dictionary [<http://www.merriam-webster.com>].
19. The New Penguin English Dictionary – Lnd : Penguin Books, 2000. – 1642 p.
20. Webster's College Edition. – New York : Prentice Hall Press, 1986. – 1692 p.

**О. Литвин
(Луцьк)**

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ ЯК МЕТОД ДОСЛІДЖЕННЯ ГІПЕР-ГІПОНІМІЧНИХ ВІДНОШЕНЬ

У статті викладено методіку проведення та результати психолінгвістичного експерименту, скерованого на виявлення структури та наповнення лінгвістичної категорії, яка заснована на парадигматичних зв'язках типу «гіперонім – гіпонім». Респондентами виступили 43 лінгвісти, носії англійської мови, з різних країн. У результаті експерименту окреслено центральну та периферійну зони розглядуваної категорії.

Ключові слова: психолінгвістичний експеримент, лінгвістична категорія, структура категорії, гіперонім, гіпонім.

В статтє изложена методика проведения и результаты психолінгвістического експеримента, направленного на выявление структуры и наполнения лингвистической категории, основанной на парадигматических связях типа «гипероним – гипоним». Респондентами выступили 43 лингвиста, носители английского языка из разных стран. В результате эксперимента обозначено центральную и периферийную зоны рассматриваемой категории.

Ключевые слова: психолінгвістический експеримент, лінгвістическая категория, структура категории, гипероним, гипоним.

This article presents the methodology and the results of a psycholinguistic experiment which was conducted for the purpose of determining the structure and the content of the linguistic category based on the «hypernym – hyponym» paradigmatic relationship. All of the 43 participants in the experiment are scholars in linguistics, and are native speakers of English originating from a number of different English-speaking countries. In this experiment, the respondents were to evaluate and compare the extent to which a selection of twenty hypernym-hyponym pairs can be considered to represent the phenomenon of lexical hyper-hyponymy, using a scale of 0 to 3 points. The material for the experiment was selected from monographs, textbooks and linguistic encyclopedias written in English. Analysing the results of the experiment, we were able to identify the central zone of the category under investigation—the hypernym-hyponym pairs which, in the opinion of the linguists consulted, provide the best representation of the relation referred to as lexical hyper-hyponymy. If we place all twenty of the hypernym-hyponym pairs selected for our experiment within the field structure of the category,

it is possible to readily identify the nuclear zone of this category—the 9 pairs with the highest points (2.70-2.91). This zone mainly includes examples of plant and animal taxonomy, as well as man-made objects (names of artifacts). The six pairs with a point range of 1.72 to 2.21 constitute a zone near to the nucleus of this category. The data produced by the experiment makes it possible for us to conclude that most of the pairs which are presented as examples in the experiment (75%) are typical representatives of the lexical category under investigation and constitute its central zone.

Key words: *psycholinguistic experiment, linguistic category, structure of the category, hypernym, hyponym.*

Постановка проблеми. Чимало сучасних досліджень ґрунтуються на даних психолінгвістичних експериментів. За допомогою цього методу можна досліджувати і категорії свідомості, в тому числі лінгвістичні категорії. Результати проведених психолінгвістичних експериментів дали змогу лінгвістам виявити факт неоднорідності природних категорій, таких як «меблі», «птахи», «посуд», «колір», «гра», «музичні інструменти» (Е. Рош, К. Мервіс, Дж. Лакофф, Дж. Тейлор, Р. Фрумкіна, В. Старко, О. Хаджіоглова). Необхідність у дослідженні не лише природних, а й штучних (зокрема, лінгвістичних) категорій свідомості методом психолінгвістичного експерименту зумовлює **актуальність** нашого дослідження.

Метою нашої розвідки є аналіз результатів психолінгвістичного експерименту, скерованого на виявлення структури та наповнення лексичної категорії, яка заснована на парадигматичних зв'язках типу «гіперонім – гіпонім», у свідомості лінгвістів – носіїв англійської мови. **Матеріалом** дослідження є 43 анкети, заповнені респондентами-лінгвістами, які містять загалом 860 виставлених оцінок.

Об'єктом дослідження є результати опитування англомовних респондентів. **Предметом** виступає структура та наповнення лексичної категорії гіпер-гіпонімії, яка побудована на основі даних психолінгвістичного експерименту.

Термін «гіпонімія» був запозичений з логіки і введений у лінгвістику британським вченим Дж. Лайонзом [5, с. 291]. За його словами, гіпер-гіпонімічні відношення (далі ГГВ) – це вид універсальних парадигматичних смислових зв'язків між словами, що становлять «один з конституючих принципів організації словникового складу всіх мов» [1, с. 478].

У лінгвістичному словнику гіпонімію тлумачать як ієрархічну організацію елементів в семантичному полі, засновану на родо-видових зв'язках, коли семантично однорідні одиниці включені у відповідний клас найменувань. Слова, які відповідають видовим поняттям (напр., *poodle, spaniel, terrier*), виступають гіпонімами до слова, що співвідноситься з родовим поняттям (*dog*), тобто гіпероніма, а також когіпонімами по відношенню один до одного [2, с. 104]. Іншими словами, гіпонімія описує відношення між одиницями типу «X – це вид Y».

Серед лінгвістів існує і ширше розуміння ГГВ. Так, Д. Круз зазначає, що інколи такі зв'язки бувають вибірковими та недостатньо загальними. Гіпонім часто виступає когнітивно еквівалентним перифразу, в якому гіперонім синтагматично змінений. Наприклад, «еквівалентність між *kitten* та *young cat* визначає *kitten* як гіпонім до слова *cat*» [4, с. 91]. Ієрархічну організацію гіпонімів та гіперонімів за зразком «X – це вид/тип Y» Д. Круз називає таксономією (наприклад, *spaniel – dog*). Проте прямий зв'язок «X – це Y» лінгвіст визначає як нетаксономічний (наприклад, *kitten – cat*) [4, с. 143]. Описуючи явище гіпер- та гіпонімії, деякі автори лінгвістичних праць (Д. Геераертс, Л. Ліпка, Ф. Палмер) подають т. зв. нетаксономічні приклади поряд з тими, що позначають родо-видові зв'язки.

Для визначення наповнення та структури лінгвістичної категорії гіпер-гіпонімії у свідомості носіїв англійської мови ми провели психолінгвістичний експеримент. Респондентами виступили 43 лінгвісти з англомовних країн (США – 20 респондентів; Велика Британія – 12; Канада – 9; Австралія, Нова Зеландія – по 1). В експерименті взяли участь наукові співробітники, викладачі університетів та коледжів, для яких англійська мова є рідною.

Експеримент проводився наступним чином. На бланку був поданий список із 20 різних пар типу «гіперонім – гіпонім». Опитуваним потрібно було оцінити подані пари за їхньою репрезентативністю. Експеримент супроводжувався такою пояснювальною запискою:

«Imagine that you are preparing a lecture on lexical semantics, and you wish to give your students a clear explanation of one of the main types of paradigmatic relations in the lexicon – hyper-hyponymy.

Please type numbers into the cells shaded in yellow, to show your evaluation of the following examples, using a scale of 0 to 3 points in which

0 = examples which you consider to be totally unsuitable for illustrating this type of relation; 1 = examples which only typify certain very specific cases of this type of relation; 2 = examples which may possibly be used to illustrate this type of relation; 3 = the most ideal example for illustrating this type of relation».

Таким чином, оцінку «0» мали отримати приклади, які взагалі, на думку респондентів, не підходять для ілюстрації ГГВ; оцінку «1» – пари, які ілюструють певний специфічний випадок даного типу відношень; оцінку «2» – пари, які задовільно підходять для ілюстрації ГГВ; оцінку «3» – найкращі приклади для пояснення ГГВ.

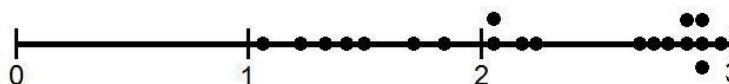
На бланку було подано такі пари «гіперонім – гіпонім»: *animal – dog; apple – Granny Smith; bird – robin; cat – kitten; children – boys; colour – red; cook – boil; creature – person; dog – spaniel; emotion – anger; flower – rose; man – bachelor; move – fly; musical instrument – violin; pig – piglet; red – scarlet; sibling – sister; take – steal; tool – hammer; vehicle – car*. Матеріал для експерименту був відібраний із масиву прикладів, які навели автори 13-ти англomовних монографій, підручників та лінгвістичних енциклопедій, див. докладніше [3]. При відборі пар для експерименту ми спиралась перш за все на частотність їхнього використання у якості прикладів у лінгвістичних працях. Так, із загальної кількості (290 різних пар, без урахування повторів) ми відібрали 20 пар, що мають у загальному масиві прикладів (401 пара) різну частотність. Для оцінки вагомості поданих прикладів усі пари були розподілені на 7 груп у залежності від рангу, який вони отримали за частотністю. Ранг має вигляд простого дробу, де в чисельнику вказується кількість згадувань певної пари, а в знаменнику – загальна кількість лінгвістичних джерел. Так, у 7 джерелах була використана пара *flower – rose*, у 6 джерелах – пара лексем *animal – dog*, у 5 працях – пари *bird – robin* та *red – scarlet*. Відповідно, ці пари отримали ранг 7/13, 6/13 та 5/13. У тих випадках, коли в спільній за рангом групі були об'єднані від 2 до 231 пари, ми вибирали з них по декілька прикладів, спираючись на програму вибірки випадкових чисел (онлайн генератор Randomus). Таким чином, в опитнику достатньо рівномірно представлені всі ранги пар «гіперонім – гіпонім».

При відборі ми також враховували частиномовний параметр. Подані в опитнику пари представлені переважно іменниками (77,5%), рідше дієсловами (15%) та прикметниками (7,5%). Такий розподіл корелює з ілюстративним матеріалом у лінгвістичних працях, оскільки серед одиниць, які утворюють виявлені нами у цих джерелах пари «гіперонім – гіпонім», також переважають іменники (83,42%), рідше трапляються дієслова (11,1%) та прикметники (5,48%) [3]. Зазначимо, що всі три прикметники, подані в експерименті, є назвами кольорів, оскільки і серед представлених у лінгвістичних джерелах прикметників, які формують пари «гіперонім – гіпонім», 70,5% складають назви кольорів (переважно червоний колір та його відтінки).

Приклади в опитнику пропорційно відображають тематичні групи, представлені в лінгвістичних працях [3]. Подані в експерименті пари належать переважно до тематичних груп «тварини» (25%), «дії/процеси» (15%), «артефакти» (15%), «люди та їх соціальні ролі/статуси» (15%), «рослини» (10%) та «властивості предметів» (10%).

Для виявлення структури розглядуваної лексичної категорії у свідомості лінгвістів ми обрахували середню оцінку, поставлену респондентами кожній парі «гіперонім – гіпонім». Згідно з отриманими результатами, двадцять пар розподілилися між трьома групами. Першу групу утворюють 9 пар (45%), які отримали найвищий середній бал «2,70-2,91». Це такі пари: *flower – rose, animal – dog, dog – spaniel, tool – hammer, bird – robin, musical instrument – violin, emotion – anger, apple – Granny Smith, vehicle – car*. Далі з відривом розмістилися 6 пар, які отримали оцінку «1,72-2,21»: *red – scarlet, sibling – sister, children – boys, colour – red, move – fly, cook – boil*. Третю групу сформували пари, середня оцінка яких коливається в межах «1,07-1,49»: *creature – person, man – bachelor, take – steal, pig – piglet, cat – kitten*. Звернімо увагу, що нетаксономічні приклади *pig – piglet* та *cat – kitten* отримали найнижчі бали «1,23» та «1,07» відповідно.

Як бачимо, достатньо плавного переходу від найвищої до найнижчої середніх оцінок нема. Між утвореними трьома групами існують розриви («0,49» між першою і другою групами; «0,23» між другою та третьою), див. Мал. 1. Цей факт дає підстави говорити про певні зони в межах досліджуваної категорії.

Малюнок 1.

Отже, лінгвісти, які взяли участь в експерименті, оцінили як найкращі та задовільні приклади ГГВ в англійській мові більшу половину поданих прикладів (13 пар). Підкреслимо, що

до першої групи з найвищими балами («2,70-2,91») увійшли як ті пари, що мають високий ранг у лінгвістичних працях (*flower – rose, animal – dog, bird – robin*), так і ті, що дістали значно нижчий ранг. Наприклад, пари *musical instrument – violin, emotion – anger* та *vehicle – car* з рангом 2/13, в експерименті отримали досить високі оцінки («2,84», «2,77» та «2,70» відповідно); дві пари з рангом 1/13 *tool – hammer* та *apple – Granny Smith* дістали достатньо високі бали «2,86» та «2,72».

Крім того, нас цікавила та загальна оцінка, яку кожен лінгвіст дав вибірці пар у цілому. Для цього ми обрахували середній бал, який поставив усім 20 поданим парам кожен із 43 респондентів. Дуже високу оцінку («2,55-3,0») представленим прикладам присвоїли 10 опитаних (23,26%). Тобто, на їхню думку, приклади пар «гіперонім – гіпонім» підібрані ідеально. Достатньо високо («2,05-2,5») подані пари оцінили 23 респонденти (53,49%). На їхню думку, майже всі пари підібрані досить вдало. 8 лінгвістів-респондентів (18,6%) оцінили приклади задовільно («1,65-2,0»). Двоє опитаних оцінили пари балами «1,3» та «1,5». Таким чином, найвищий середній бал, який лінгвісти дали вибірці загалом, становить «3,0», а найнижчий – «1,3».

Ми вважаємо, що при оцінюванні адекватності певної пари слід також враховувати, скільки оцінок «0» отримала та чи та пара. Це досить показовий параметр. Адже якщо лінгвіст оцінює пару саме так, то, на його думку, ця пара не має ілюструвати ГГВ взагалі. Найбільше нульових оцінок в експерименті отримали нетаксономічні приклади *cat – kitten* та *pig – piglet* (ці пари оцінили балом «0» в середньому 29% респондентів). 16% опитаних поставили оцінку «0» парі *man – bachelor*. 14% респондентів поставили нулі двом парам (*creature – person* та *take – steal*). 7% опитаних поставили нулі трьом парам (*cook – boil, move – fly* та *sibling – sister*). Два лінгвісти поставили оцінку «0» парі *red – scarlet*. Дві пари *children – boys* та *vehicle – car* отримали оцінку «0» лише від якогось одного з респондентів. Зауважимо, що майже половина прикладів з вибірки (9 пар) не отримала жодного нуля.

Висновки та перспективи. Факт використання будь-яких лексичних одиниць у якості прикладів вказує на те, що лінгвісти розглядають їх як досить репрезентативні явища в межах розглядуваної категорії. Якщо розташувати всі пари «гіперонім – гіпонім», відібрані для нашого експерименту, в межах польової структури категорії, то чітко виокремлюється ядерна зона – 9 пар з найвищою оцінкою («2,70–2,91»). До цієї зони увійшли переважно приклади з рослинної та тваринної таксономії, а також артефакти. Два вищих місця посідають пари, які мають найвищий ранг в лінгвістичних джерелах (*flower – rose, animal – dog*). Зону, близьку до ядра, утворюють 6 пар, що мають оцінку «1,72–2,21». Решту 5 пар «гіперонім – гіпонім», оцінка яких коливається в межах «1,07–1,49», відносимо на периферію категорії. Найнижчі бали в експерименті («1,23» та «1,07») отримали нетаксономічні приклади. Усі двадцять пар, які були обрані для експерименту, використовувались авторами-лінгвістами для ілюстрації ГГВ, проте мали різну частотність згадування (ранг від 1/13 до 7/13). У ході експерименту було виявлено, що оцінка їхньої репрезентативності практично не залежить від рангу. Адже до ядерної зони увійшли 9 пар з різними рангами від мінімального до максимального: ранг 1/13 (2 пари), 2/13 (3 пари), 3/13, 5/13, 6/13, 7/13. Результати експерименту дозволяють стверджувати, що більшість пар «гіперонім – гіпонім», які подаються як приклади (тобто 75%), є типовими представниками розглядуваної категорії і складають її центральну зону.

Перспективи подальших досліджень полягають у тому, що за допомогою психолінгвістичного експерименту можуть бути виявлені наповнення та структура центральної зони інших лінгвістичних категорій (антонімія, конверсія).

Список літератури

1. Лайонз Дж. Введение в теоретическую лингвистику / Пер. с англ. под. ред. В. А. Звегинцева / Дж. Лайонз. – М. : Прогресс, 1978. – 184 с.
2. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. – 2-е изд. – М. : Большая Российская энциклопедия, 1998. – 685 с.
3. Литвин О. Л. Репрезентація гіпер- та гіпонімічних зв'язків в англійських лінгвістичних працях / О. Л. Литвин // Наукові записки. Серія : Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. – Випуск 129. – С. 200–203.
4. Cruse D. A. *Lexical Semantics* / D. A. Cruse. – Cambridge : Cambridge University Press, 1987. – 311 p.
5. Lyons J. *Semantics* / J. Lyons. – Vol. 1. – Cambridge : Cambridge University Press, 1977. – 375 p.